

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 34.023

С. О. Аксьонов
магістр

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ПРЕЮДИЦІЯ В ПРАВОСУДДІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Побудова демократичної правової держави передбачає формування досконалого законодавства та його високоефективне застосування. Саме тому проблеми судової аргументації були й залишаються актуальними для юридичної практики. У сучасному судочинстві все частіше застосовуються преюдиції як аргументації. У свою чергу, саме преюдиції повинні забезпечувати стабільність, авторитет і ефективність актів судочинства.

Метою доказування та аргументування в будь-якому процесі є з'ясування об'єктивної істини по справі й правильне застосування норми матеріального права. У свою чергу, принцип з'ясування істини – це вимога закону, яка зобов'язує суд, прокурора, слідчого й особу, котра провадить дізнання або розгляд позовних вимог, усебічно, повно та об'єктивно дослідити обставини справи, щоб з'ясувати істотні, юридично значущі факти, дати їм правильну правову оцінку й тим самим забезпечити правильне вирішення справи [1]. Однак сучасне українське законодавство передбачає випадки, коли особа звільняється від доказування тих чи інших обставин для встановлення об'єктивної істини та вирішення справи по суті. Саме врахування судами преюдиційних зв'язків між фактами й обставинами під час вирішення судового спору дає змогу уникнути створення колізійних рішень і визначає можливість побудови єдиної системи аргументації під час розгляду справи в усіх судових інстанціях. Актуальність дослідження зумовлюється насамперед прикладною і теоретичною значущістю преюдиції як правової категорії в національній правовій системі.

Традиційно вважається, що ступінь розробленості проблеми правових преюдицій є недостатнім. Теоретичну основу дослідження становлять роботи таких видатних учених, як В.К. Бабаєв, А.Р. Белкін, Г.Г. Горелікова, В.В. Масюк, Т.В. Руда, М.О. Тузов, Д.В. Шилін, М. Штефан та ін. У їхніх працях було розкрито зміст поняття «преюдиція» й визначено межі її дії, встановлено взаємозв'язок преюдицій із принципами судового процесу тощо.

Метою статті є розкриття теоретичних і прикладних аспектів використання преюдицій у правосудді.

Для досягнення поставленої мети в роботі було використано такі методи: діалектичний – дає змогу врахувати змінюваність преюдиції як явища правової дійсності, а також її зв'язок з іншими правовими та соціальними явищами; системний – дає можливість розглянути правову преюдицію в системі обставин, що спричиняють виникнення, зміну чи припинення правових відносин; формально-юридичний – дає змогу дослідити правову преюдицію поза межами впливу інших явищ, суто в юридичному аспекті; логічні методи – аналіз і синтез (використано для виокремлення ознак, формулювання дефініцій і висновків щодо предмета дослідження).

У римському приватному праві під терміном «*praecedentium*» розумілося судове рішення, яке, будучи винесеним, ставало прецедентом для суддів під час розгляду ними аналогічних справ [2, с. 355].

В.В. Масюк вважає, що преюдиція – це встановлене процесуальним законом правило (нетиповий нормативний припис) звільнення від доказування обставин, установлених рішеннями суду в цивільній, господарській, адміністративній справі, під час розгляду інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо яких або якої встановлено ці обставини [3, с. 66]. У Постанові Дніпропетровського апеляційного господарського суду зазначено, що «вищенаведене є преюдицією, тобто факти, встановлені рішенням господарського суду, за винятком установлених рішенням третейського суду під час розгляду однієї справи, не доводяться знову при вирішенні інших спорів, у яких участь беруть ті ж самі сторони» [4].

Термін «преюдиція» (від лат. *praecedentium* – належить до попереднього судового рішення) традиційно застосовується для позначення сукупності обставин, що не потребують доведення, оскільки вони встановлені судовим актом, який набрав законної сили по раніше розглянутій справі [5, с. 22].

До основних ознак преюдиції варто зарахувати обов'язковість застосування, достовірність уже встановлених фактів, перевірка яких не є обов'язковою, а також наявність преюдиційного зв'язку між обставинами справи, що розглядається, і судовим рішенням, яке набрало законної сили.

До властивостей преюдиції варто зарахувати наявність належного мотивування її застосування. Установлена в рішенні суду преюдиція має змістовно співвідноситись із розглянутими згодом іншим судом обставинами справи, якщо сторонами цієї справи є ті самі особи. Частиною 4 статті 61 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України встановлюється обов'язок суду, що розглядає справу про цивільно-правові наслідки дій особи, застосувати преюдицію з вироку, що набрав законної сили, або постанови суду в справі про адміністративне правопорушення [6].

У сучасній правовій системі України преюдиція широко використовується в різних галузях права. Ця практика є успішною з таких причин: 1) скорочує судовий розгляд; 2) пришвидшує процес доказування; 3) формує єдину систему судової аргументації; 4) позбавляє учасників судового розгляду доказування певних обставин; 5) об'єднання в одне провадження вимог із різних сфер судочинства та винесення взаємопов'язаного рішення.

Необхідно зазначити, що в законодавстві відсутнє визначення преюдиції, проте чітко визначається обов'язок суду застосовувати преюдиційний зв'язок.

Так, у ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом [7]. Однак конкретного механізму реалізації преюдиційності не зазначено. На практиці час від часу виникають ситуації, коли судді вкладають у поняття «преюдиціальність» різний зміст [8, с. 69]. В одному випадку суддя сприймає факти, що містяться в судовому рішенні, власне як преюдиціальні, а в іншому ж – лише як правову позицію колеги по суддівському корпусу. Витоки цієї проблеми полягають саме у відсутності чіткої вказівки в законодавстві, з якої частини судового рішення факти повинні вважатися преюдиціальними. Варто наголосити, що серед практикуючих юристів побутує думка, що преюдиційними можуть бути лише факти, що містяться в резолютивній частині рішення, а обставини, зазначені в описовій або мотивувальній частинах, є лише думкою суду [9].

Прикладом може слугувати Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 10 липня 2014 року № 804/8435/13-а, де було зазначено, що «за визначених умов обставини, встановлені в судових рішеннях Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 05.06.2013 року по справі №804/6387/13-а та Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 16.04.2014 року, не належить доказувати. Обставини вважаються встановленими в іншому судовому рішенні, якщо про це зазначено у мотивувальній чи резолютивній частинах цього рішення» [10].

Необхідно підкреслити, що судові органи під час застосування преюдиції повинні враховувати деякі обставини.

По-перше, для застосування преюдиції між судовими рішеннями обов'язково повинен бути наявний преюдиційний зв'язок, тобто обставини, які є підставою позову або заперечень проти нього, були предметом дослідження в іншій справі й відображено в рішенні суду. Так, наприклад, якщо судовим рішенням буде встановлено, що особу було звільнено незаконно, то це рішення містить преюдиційний зв'язок із позовом про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні і стягнення моральної шкоди. Однак якщо під час вирішення преюдиційної справи не брали участь певні особи, то вони можуть не погоджуватися з достовірністю таких обставин, а суд повинен переконатися в участі таких осіб у вирішеній справі. Отже, факти або події, встановлені судовим рішенням в адміністративній, цивільній або господарській справі, що набрало законної сили, не доказуються під час розгляду іншої справи лише за умови, що в ній беруть участь ті самі особи або особа, щодо яких або якої встановлено ці обставини. Що стосується цивільно-правових наслідків дій особи, щодо якої ухвалено вирок у кримінальній справі або постанову суду у справі про адміністративне правопорушення, то преюдиція застосовується лише з питань, що стосуються вини цієї особи. Інші обставини встановлюються в загальному порядку.

По-друге, позивач або відповідач для підтвердження своїх вимог чи заперечень може посилатися на рішення, яке не набрало законної сили або було скасовано в іншій інстанції. Листом Вищого адміністративного суду України від 14.11.2012 № 2379/12/13-12 резюмовано, що учасники мають право посилатися на зміст судових рішень у відповідних справах, які вже набрали законної сили (де такі обставини зазначені як установлені) [11].

По-третє, будь-яке судове рішення може бути скасоване за нововиявленими обставинами. Стадія перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами є стадією судового процесу, яка не має терміну для правозастосування. Тому будь-яке судове рішення може бути скасоване за цією підставою. Здебільшого у зв'язку з нововиявленими обставинами у 2008 р. було переглянуто рішення: місцеві суди скасували 2 тис. 704 рішень, тобто 81,8% від усіх скасованих судових рішень. Також місцеві суди скасували за результатом перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами 115 ухвал і 486 судових наказів [12]. Отже, якщо під час винесення судового рішення було застосовано преюдиційний зв'язок, а преюдиційне рішення було скасовано за нововиявленими обставинами, то рішення суду в основу якого покладено преюдицію, підлягає скасуванню. Більше того, особа, яка виконувала рішення суду, має право на відшкодування моральної та матеріальної шкоди.

По-четверте, під час розгляду справи суд повинен урахувати ту обставину, що в іншому провадженні (конституційного, цивільного, господарського, кримінального чи адміністративного судочинства) можуть розглядатися обставини, без вирішення яких неможливо розглянути цю справу. Так, наприклад, в Ухвалі Кіровського районного суду м. Дніпропетровська від 09 жовтня 2014 № 203/3597/14-ц було зазначено: «... підсумовуючи вищевикладене, суд приходять до висновку, що цивільні справи № 203/3597/14-ц та № 201/11529/13-ц пов'язані між собою, причому розгляд першої неможливий до набрання законної сили рішенням по другій у зв'язку із тим, що результати розгляду останньої справи вплинуть на правову оцінку підстав позовних вимог ОСОБА_1 щодо наявності в неї права, якому ко-респондує відповідний обов'язок відповідача, на отримання від останнього аліментів в певному розмірі на утримання спільної дитини сторін, а відтак і щодо наявності у позивача права вимагати від відповідача сплату неустойки, нарахованої заборгованості по сплаті аліментів. За таких обставин викладене зумовлює дійсну необхідність зупинення провадження по цивільній справі № 203/3597/14-ц на підставі ст. ст. 201, 203 ЦПК України до набрання законної сили судовим рішенням по цивільній справі № 201/11529/13-ц» [13]. Сам по собі розгляд питання іншим органом, не пов'язаний із установленням наявності чи відсутності таких фактів, не є підставою для зупинення провадження.

На відміну від національного законодавства України, в кримінально-процесуальному законодавстві Грузії учасники процесу наділені правом піддавати сумніву рішення суду, яке набрало законної сили [14]. Така умова застосування преюдиції відображає перевагу законодавця внутрішньому переконанню, згідно з яким преюдиція може бути відкинута як дізнанням, слідчим, прокурором, так і суддею під час дослідження доказів і винесення вироку. Однак такий вирок не може набути чинності до тих пір, поки апеляційний суд не винесе рішення про скасування на підставі наданих доказів одного із суперечливих судових рішень. Отже, законодавець закріплює умовну, спростувальну преюдицію, яка має певні переваги в практиці реалізації цього інституту.

На нашу думку, умовне застосування преюдицій піддає критиці авторитетність судового рішення та збільшує навантаження на апеляційні інстанції. Метою ж застосування преюдиційного зв'язку є, з одного боку, спрощення, а з іншого – підвищення ефективності судового процесу. Застосування преюдиції дає змогу раціоналізувати судовий процес шляхом звільнення від необхідності встановлювати ті чи інші обставини, що стосуються предмета спору.

Ураховуючи вищевикладене, можна зазначити, що преюдиції широко використовуються в системі правосуддя України. Однак судами розроблено власний механізм застосування преюдицій, оскільки законодавчо закріплений механізм відсутній. На нашу думку, для більш злагодженої роботи органів правосуддя необхідно законодавчо закріпити визначення преюдиції й розробити правовий механізм її використання.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI в ред. від 05.10.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Шилін Д.В. Історія преюдиціальності у кримінальному процесі / Д.В. Шилін // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2007. – Випуск 32. – Одеса: Юридична література, 2007. – 404 с.
3. Іщенко О. До питання про преюдиційність судових актів у господарському процесі / О. Іщенко, Н. Кучерук // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 2. – 183 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
4. Постанова Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 08.04.2014 по справі № 16/5005/6862/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38152225>.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV в ред. від 01.08.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР в ред. від 30.09.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/print1453823952493205>.
8. Безруков А.М. Преюдициальная связь судебных актов / А.М. Безруков. – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 144 с.
9. Ляшенко Р.Д. Преюдиція у праві: до визначення сутності та змісту / Р.Д. Ляшенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua>.
10. Постанова Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 10.07.2014 по справі № 804/8435/13-а [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39737860>.
11. Лист Вищого адміністративного суду України від 14.11.2012 № 2379/12/13-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v2379760-12>.
12. Практика перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в порядку цивільного судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/478338DC9710EBBC22577AF004276C8?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=478338DC9710EBBC22577AF004276C8&Count=500&>.
13. Ухвала Кіровського районного суду м. Дніпропетровськ від 09.10.2014 № 203/3597/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41530355>.
14. Уголовно-процесуальний кодекс Грузії от 09.10.2010 № 1772-Пс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.org.ua>.

Анотація

Аксенов С. О. Преюдиція в правосудді: теоретичні та прикладні аспекти. – Стаття.

Статтю присвячено вивченню преюдиції в теоретичному аспекті та її практичної реалізації судовими органами України, розкрито особливості й умови застосування такої категорії, механізм її правозастосування, а також значення преюдиції та преюдиційних зв'язків на конкретних судових рішеннях у Дніпропетровській області.

Ключові слова: преюдиція, обов'язок, преюдиційний зв'язок, судові рішення.

Аннотация

Аксенов С. А. Преюдиция в правосудии: теоретические и прикладные аспекты. – Статья.

Статью посвящено изучению преюдиции в теоретическом аспекте и ее практической реализации су-

дебными органами Украины, раскрыто особенности и условия применения такой категории, механизм ее правоприменения, а также значение преюдиции и преюдиционной связи на конкретных судебных решениях в Днепропетровской области.

Ключевые слова: преюдиция, обязанность, преюдиционная связь, судебное решение.

Summary

Aksenov S. A. Preclusion of justice: theoretical and applied aspects. – Article.

This work is dedicated to the comparison preclusion in theory and practical implementation of the judicial authorities of Ukraine, revealing features provided the use of such categories of enforcement mechanism and significance preclusion and prejudicial ties to specific judgments in the Dnipropetrovsk region.

Key words: preclusion, duty, prejudicial connection judgment.